

Zbigniew Zarembski

Wychowanie chrześcijańskie młodzieży na przykładzie systemu prewencyjnego

Warszawskie Studia Pastoralne 23, 193-212

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. ZBIGNIEW ZAREMSKI¹, UMK

WYCHOWANIE CHRZEŚCIJAŃSKIE MŁODZIEŻY NA PRZYKŁADZIE SYSTEMU PREWENCYJNEGO

Kościół katolicki naucza, że celem wychowania chrześcijańskiego jest integralna formacja człowieka, uwzględniająca również jego transcendentny wymiar, gdyż dopiero uwzględnienie tego wymiaru decyduje o pełnym rozwoju osoby ludzkiej².

¹ **Ks. Zbigniew Zaremski**, dr hab. teologii pastoralnej; kapłan diecezji wrocławskiej; absolwent Instytutu Teologii Pastoralnej KUL w Lublinie; adiunkt w Katedrze Teologii Praktycznej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, prodziekan ds. nauki (2008-2012); prodziekan ds. dydaktycznych i studenckich (2012-); współredaktor czasopisma teologicznego „Ateneum Kapłańskie”; członek Toruńskiego Towarzystwa Naukowego w Toruniu oraz Polskiego Stowarzyszenia Pastoralistów Polskich. Swoje zainteresowania koncentruje wokół nauczania Jana Pawła II, teologii małżeństwa i rodziny, duszpasterstwa rodzin, zajmuje się również problematyką dotyczącą wychowania chrześcijańskiego oraz wychowaniem w rodzinie; w swoim dorobku ma kilkanaście artykułów z zakresu teologii pastoralnej i familiologii. Autor książki pt. *Troska Kościoła w Polsce o małżeństwo i rodzinę po Soborze Watykańskim II. Studium teologicznopastoralne* (Wydawnictwo Naukowe UMK Toruń 2013, ss. 410).

² Z. Zaremski, *Pedagogia wiary w nauczaniu papieża Jana Pawła II*, AK 142 (2004), z. 570, s. 221-231; tenże, *Wychowanie personalistyczne człowieka w wizji Jana Pawła II*, w: *Ekumenizm, Teologia, Kultura. Księga*

„Wychowanie zdąży do ukształtowania osoby ludzkiej w kierunku jej celu ostatecznego, a równocześnie do dobra społeczności” (DWCH 1). Stąd pedagogika chrześcijańska bardzo mocno podkreśla ostateczny cel wychowania człowieka i jego stosunek do społeczeństwa³. Według św. Jana Pawła II, w wychowaniu chrześcijańskim chodzi przede wszystkim o to, „ażeby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem (...), aby poprzez wszystko, co ma, co posiada, umiał bardziej i pełniej być człowiekiem – to znaczy, ażeby również umiał bardziej być nie tylko z drugimi, ale także i dla drugich”⁴. Tak ujęte wychowanie ma podstawowe znaczenie dla kształtowania stosunków międzyludzkich jak i społecznych, a cel jakim jest osiągnięcie dojrzałości ludzkiej i chrześcijańskiej warunkuje kierunek oddziaływań wychowawczych, które rozciągają się na całe życie człowieka jako podmiotu wychowania⁵. Konstytucja soborowa *Gaudium et spes* stwierdza, że: „pośród wszystkich stworzeń tylko człowiek jest osobą, podmiotem, świadomym i wolnym, i właśnie dlatego stanowi ośrodek i szczyt wszystkiego, co istnieje na ziemi” (KDK 40; por. ChL 37). Człowiek jest wartością sam w sobie i dlatego nie można go traktować jako przedmiotu, narzędzia lub rzeczy. Każda osoba jest istotą jedyną i niepowta-

pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Wojciechowi Hancowi z okazji 65. Rocznicy urodzin, red. K. Konecki, Z. Pawlak, K. Rulka, Włocławek, 2006, s. 529-541.

³ K. Czuba, Wychowanie w warunkach pluralizmu i demokracji, AK 84(1992), nr 498, s. 260, Zob. A. Solak, *Człowiek i jego wychowanie. Zagadnienia wybrane*, Tarnów 2004.

⁴ Jan Paweł II, *Przemówienie w siedzibie UNESCO (Paryż, 2 VI 1980)*, w: Jan Paweł II, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, red. M. Radwan, T. Gorzkula, K. Cywińska, Rzym 1986, s. 71.

⁵ Jan Paweł II, *List Apostolski do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży (31 III 1985)*, w: *Listy Pastorskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. J. Poniewierski, Kraków 1997, s. 131-134.

rzalną, dlatego wymaga ona własnej autonomii i przestrzeni wolności (ChL 37). Mając na uwadze powyższe stwierdzenia Kościół zachęca pedagogów, nauczycieli, katechetów oraz teologów, by w swoich działaniach kładli nacisk na antropologiczne podstawy wychowania i wychowaniu nadawali podmiotowy wymiar⁶.

Jak łatwo zauważyć wychowania żąda natura człowieka, która nastawiona jest na rozwój (por. SRS 46-47)⁷. Prawdziwy zaś rozwój musi się opierać na miłości Boga i bliźniego i powinien także polepszać stosunki między jednostką a społeczeństwem (SRS 53). Koncepcja wychowania chrześcijańskiego zaproponowana przez Kościół odpowiada naturze człowieka i umożliwi jej pełny rozwój zwłaszcza poprzez ukierunkowanie na relację z Bogiem. Podejmowane działania wychowawcze mają kształtować osobę ze względu na jej najwyższy cel i najważniejsze dążenia społeczeństwa. Wychowanie w swej najgłębszej istocie ma służyć „uczłowieczeniu” człowieka, by obdarzyć go pełnym człowieczeństwem⁸. Zdaniem św. Jana Pawła II, wychowanie jest twórczością o przedmiocie najbardziej osobowym, ponieważ zawsze wychowuje się osobę. Wszystko, co zawiera się potencjalnie w wychowywanym człowieku, stanowi dla wychowawców tworzywo pedagogiczne. Do całokształtu tego tworzywa należy także to, co daje Bóg w porządku nadnatury, czyli łaski. Wychowanie jest więc ciągłym stwarzaniem i poszerzaniem osobowości człowieka. Stąd też podejmując się dzieła wychowania nie wolno

⁶ Z. Zarembski, *Pedagogia wiary w nauczaniu papieża Jana Pawła II*, s. 221-231; tenże, *Wychowanie personalistyczne człowieka w wizji Jana Pawła II*, s. 529-541.

⁷ Zob. W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1996, s. 320-322.

⁸ Jan Paweł II, *List do Rodzin*, nr 16.

zapomnieć o łasce Bożej, która również skutecznie wspomaga proces wychowania⁹.

Niniejszy artykuł poświęcony jest ukazaniu wychowania chrześcijańskiego młodzieży na przykładzie systemu prewencyjnego św. Jana Bosko. Aby zrealizować zamierzony cel w pierwszej kolejności przedstawiona zostanie krótka charakterystyka okresu młodości, gdyż młodzież, będąc „nadzieją dorosłych”, we współczesnej działalności wychowawczej Kościoła wymaga szczególnej troski i miłości pasterskiej, następnie przybliżone zostanie dzieło stworzone przez ks. Jana Bosko. Szczególna uwaga autora skoncentrowana zostanie na prezentacji głównych założeń systemu prewencyjnego, mających zastosowanie także w dzisiejszej rzeczywistości dzięki swojej dynamicznej żywotności i aktualności, ułatwiającej coraz pełniejszą formację ludzi młodych.

1. Z troską o ludzi młodych

Troska Kościoła o chrześcijańskie wychowanie młodzieży stanowi ważne zadanie jego działalności zbawczej. Świadczy o tym przebogate nauczanie, jak i podejmowane liczne inicjatywy pastoralne. „Kościół bardzo miłuje młodzież (...) czuje się wezwany przez swego Pana do tego, by patrzeć na nią ze szczególną miłością i nadzieją, uznając wychowanie jej za jedno ze swych głównych zadań duszpasterskich”¹⁰. Wychowanie młodzieży jawi się nie tylko obecnie, ale zawsze stanowiło ak-

⁹ K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 1986, s. 54.

¹⁰ *List Ojca Świętego Jana Pawła II do umiłowanego syna Egidio Viganò przełożonego generalnego Towarzystwa Salezjańskiego w setną rocznicę śmierci św. Jana Bosko*, w: *Współczesny wychowawca w stylu księdza Bosko*, red. J. Wilk, Lublin 1998, s. 233.

tualne wyzwanie dla rodziców i instytucji zajmujących się rozwojem i wychowaniem człowieka, a przede wszystkim dla Kościoła. Aktualność dzieła wychowania ludzi młodych wynika z kilku niezwykle ważnych przesłanek, do których zaliczyć należy między innymi specyfikę omawianego okresu z jego charakterystycznymi cechami, uwarunkowania zewnętrzne czyli okoliczności, które jakże często utrudniają prawidłowy rozwój i usamodzielnienie się młodzieży oraz dezorganizują przebieg procesu wychowania, a przede wszystkim owa aktualność wypływa z odpowiedzialności dorosłych za losy przyszłego pokolenia.

W pracy wychowawczej obok wyznaczonego i jasno sformułowanego celu, znajomości metod i środków wychowawczych, a także umiejętności pedagogicznych należy wziąć pod uwagę wiedzę na temat podmiotu wychowania. Posiadanie dobrej znajomości psychofizycznego rozwoju podmiotu wychowania decyduje o wyborze właściwych środków wychowawczych i pozwala wychowawcom na sprawniejsze dotarcie do wychowanka. Wychowanie według współczesnej wiedzy to złożony proces, który musi zawsze uwzględniać całościowy rozwój wychowanka, a także kontekst, w którym on się znajduje. Ażeby wychowanie młodzieży było skuteczne i doprowadziło do wyznaczonego celu należy dobrze poznać podmiot wychowania.

Należy zauważyć, że z psychologicznego punktu widzenia okres młodzieńczy należy do intensywnych i ciekawych okresów rozwojowych w życiu człowieka, o czym szczególnie decyduje tempo rozwoju i dokonujące się przemiany. Okres młodości stanowi w życiu człowieka czas, kiedy wychodzi on poza krąg własnej rodziny. Zjawisko to miało miejsce już we wcześniejszej fazie rozwoju jednak teraz nabiera ono intensyfikacji i dotychczasowe środowisko zostaje poszerzone o szko-

łę i grupę rówieśniczą. Coraz większy wpływ wywierają również na życie młodych środki społecznego przekazu i nowoczesne technologie. Te wszystkie czynniki wpływają na kształtowanie się wizji świata i w konsekwencji modyfikują wyniesione z domu sposoby zachowań społeczno-moralnych ludzi młodych. Należy zaznaczyć, że w wieku młodzieńczym pojawiają się również kryzysy rozwojowe, które istotnie wpływają na percepcję siebie i świata. Przyglądając się życiu młodych dostrzega się, że człowiek młody często w swoim zachowaniu jest rozdrażniony, a jego uczucia cechuje duża labilność. Owa zmienność widoczna jest także w kwestionowaniu wszystkiego co wcześniej było przyjmowane bez żadnych zastrzeżeń. Zachodzące procesy w gruncie rzeczy wpływają pozytywnie na rozwój jednostki, gdyż świadczą one o coraz większej refleksyjności, empatii i samodzielności myślowej. Młodzi zastanawiają się więc nad własnym stanem psychicznym i życiem innych. W rozwoju ich osobowości ma miejsce proces uniezależniania się od opinii innych i wyrabianie własnego zdania o sobie i świecie. Dostrzegają więc bardzo wyraźnie istniejącą wokół niesprawiedliwość społeczną i zakłamanie. Coraz częściej jednak źródło siły i odporności odnajdują wewnątrz siebie, a przy tym bardziej dojrzałe zabiegają o trwalsze relacje z innymi, poszukują osób z autorytetem, zakochują się i przeżywają swoją miłość¹¹.

Charakteryzując okres młodości należy dostrzec, że bardzo często określany jest on jako czas „burzy i namiętności”, czas kształtowania się światopoglądu, formowania poglądów moralnych i postaw religijnych, w którym ustala się postawy dotyczące codziennych praktyk. Również wyobrażenie Boga u młodych ulega coraz większemu przeobrażeniu poprzez udu-

¹¹ I. Obuchowska, *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, t. 2, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Warszawa 2000, s. 186-197.

chowienie i nawiązanie osobistej z Nim relacji. Jednak przeprowadzone badania podają, że w okresie młodości wiele osób oddala się od Boga i kwestionuje działalność Kościoła¹².

Elementem towarzyszącym młodości jest nastawienie na zdobywanie wiedzy i dobrze płatnego zawodu, poszukiwanie atrakcyjnej pracy i planowanie zawarcia związku małżeńskiego, a w dalszej perspektywie posiadanie dzieci. Okazuje się jednak, że okoliczności zewnętrzne zwłaszcza brak możliwości podjęcia jakiegokolwiek pracy, a zwłaszcza pracy zgodnej z posiadanymi predyspozycjami i zdobytymi kwalifikacjami utrudnia młodym prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie i usamodzielnienie. Pojawiające się trudności rodzą frustracje, niezadowolenie, apatię i agresję. Ze względu na złożoność przeżywanego okresu człowiek młody bardzo często popada w konflikt z prawem i napotkanymi ludźmi, uważając przy tym, że jest nierozumiany przez innych, niepotrzebny, jak i również nieproduktywny.¹³

W kontekście obecnej sytuacji społeczno-ekonomicznej, która lansuje konsumpcjonizm i hedonizm, a przy tym nie stwarza odpowiednich warunków do usamodzielnienia się ludzi młodych, przyczyniając się do pogłębiania przez nich utraty sensu życia, istnieje bardzo wyraźnie zapotrzebowanie na mądry i dobry system wychowania. I chociaż do truizmów należy twierdzenie, że wychowanie młodzieży jest zadaniem niezwykłej wagi to jednak „nadzieja na lepszy, chrześcijański świat wiąże się z młodym pokoleniem, które musi otrzymać stosowną pomoc wychowawczą, inspirowaną Ewangelią”¹⁴.

¹² Tamże, s. 186-197; zob. *Młodzież wobec ponowoczesności*, red. M. Duda, Kraków 2009; L. Dyczewski, *Wyzobrazienia młodzieży o małżeństwie i rodzinie pomiędzy tradycją a nowoczesnością*, Lublin 2009, s. 11-47.

¹³ Zob. tamże.

¹⁴ *Messaggio di S.S. Giovanni Paolo II per L'inizio del Capitolo Generale XXIII*, w: *Educare i giovani alla fede. Documenti Capitolari*, Roma

Do takich sprawdzonych systemów wychowania młodzieży należy podarowany przez św. Jana Bosko i dopracowywany przez lata system prewencyjny, który nie jest jedynie teoretycznym opracowaniem, lecz sprawdzonym przez praktykę dziełem, obecnym nie tylko w Polsce, ale i w Europie oraz innych kulturach. Ks. prof. J. Wilk, teolog pastoralista i pedagog rodziny w całym bogactwie owego systemu ks. Bosko, który jest do dyspozycji dzisiejszej pedagogiki, podkreślał trzy niezwykle ważne elementy: „dziedzictwo otrzymane (...) w postaci spójnego i sprawdzonego systemu wychowawczego, wrażliwość na potrzeby i sytuacje młodzieży naszych czasów oraz wypracowaną (...) propozycję wychowawczą o globalnym wymiarze w postaci duchowości młodzieżowej, która wyraża się stylem życia opartego o wartości duchowe wynikające z chrześcijaństwa”¹⁵.

2. Ks. Jan Bosko i jego dzieło wychowania

Ksiądz Jan Bosko był człowiekiem wyjątkowym i wielkim wychowawcą, który w duchu chrześcijańskim służył młodzieży zwłaszcza tej, która potrzebowała pomocy. Stąd też jej poświęcił całe swoje życie, siły, zdolności i czas. Prowadzona przez Niego działalność duszpastersko-wychowawcza wśród opuszczonej młodzieży zaowocowała oryginalnym system

1990, s. 169; zob. J. Wilk, *W poszukiwaniu wzoru współczesnego wychowawcy. Wprowadzenie w problematykę sympozjum*, w: *Współczesny wychowawca w stylu księdza Bosko*, red. Tenże, Lublin 1998, s. 5.

¹⁵ J. Wilk, *W poszukiwaniu wzoru współczesnego wychowawcy. Wprowadzenie w problematykę sympozjum*, *Współczesny wychowawca w stylu Księdza Bosko*, red. Józef Wilk, Lublin 1998, s. 6.

wychowania prewencyjnego¹⁶. Treści i wartości zawarte w charyzmatyczno-wychowawczej propozycji ks. Bosko emanują także w obecnych czasach i są odpowiedzią na aktualne problemy wychowawcze¹⁷.

Według ks. Jana Bosko istnieją dwa systemy w wychowaniu młodzieży: uprzedzający i represyjny. System represyjny polega na tym, że podwładnemu ogłasza się konkretnie jakieś prawo, a następnie wnikliwie obserwuje się jego postępowanie. W sytuacji, gdy popełniony zostanie błąd, wychowankowi wymierzona zostaje zasłużona kara. Według tego systemu słowa i postawa przełożonego powinny być surowe, a sam przełożony powinien unikać zażyłości z podwładnymi. Zupełnie przeciwny jest system uprzedzający, czyli prewencyjny, który opiera się na zapoznaniu podwładnych z przepisami i regulaminem, a następnie roztacza nad nimi opiekę. Wychowankowie pod okiem swoich przewodników, przy pomocy ich życzliwych rad i upomnień podążają wskazaną drogą. Prewencyjny system wychowawczy św. Jana Bosko swoje źródło ma w miłości Boga. Zbudowany został na nauczaniu św. Pawła, który podjął się interpretacji tajemnicy miłości, mówiąc, że: „miłość cierpliwa jest, łaskawa jest, wszystko znosi, we wszystkim pokłada nadzieję, wszystko przetrzyma (1 Kor 13). W przeciwieństwie do systemu represyjno-karcącego, opierającego się

¹⁶ Jan Bosko (1815-1888), włoski duchowny założyciel Towarzystwa św. Franciszka Salezego (Salezianie), współzałożyciel Zgromadzenia Córek Maryi Wspomożycielki (Salezjanki), kanonizowany w 1924 roku przez papieża Piusa XI.

¹⁷ J. Niewęglowski, *Charakterystyczne cechy wychowawcy w stylu ks. Bosko*. w: *Ksiądz Bosko i jego system wychowawczy. Pokłosie konferencji zorganizowanej przez Salezjański Instytut Wychowania Chrześcijańskiego w Warszawie z okazji 100-lecia obecności i pracy Salezjanów w Polsce*, Warszawa 2000, s. 189.

na karze, w systemie prewencyjnym używa się wszystkich sposobów, by zapobiec złu w jego początkowej fazie oraz by zawsze po ojcowsku uwrażliwiać wychowanków na jego unikanie. Ks. Bosko za wszelką cenę starał się w relacjach z wychowankami eliminować wszelkie gwałtowne kary, a także nie stosować kar lżejszych. Oryginalność prezentowanego systemu polegała na tym, że ostrzeżony przez wychowawcę uczeń nie był upokarzany z powodu popełnianych win, lecz poprzez przyjazne i prewencyjne upomnienie mobilizowany był do tego, aby się zastanowić nad sobą i swoim postępowaniem, zawrócić ze złej drogi. Podejmowane działania wychowawcze zakładały, aby uczeń popełniający jakikolwiek błąd sam uznawał konieczność należytą mu kary. System prewencyjny ks. Bosko zbudowany na personalistycznym podejściu wychowawcy do wychowanka sprawiał, że wychowankowie widzieli w wychowawcy swojego dobroczyńcę, pragnącego za wszelką cenę ich dobra¹⁸.

3. Założenia systemu prewencyjnego

Fundament systemu prewencyjnego ks. Jana Bosko stanowiła triada, do której zaliczał: rozum, religię i miłość. Według ks. Bosko w życiu wychowanka i wychowawcy wszystko powinno odznaczać się rozumnością. Rozum należało pojmować jako szeroko rozumianą roztropność wychowawcy, zdrowy rozsądek, akceptację rzeczywistych warunków życia młodzieży, jak również kierowanie się nimi w sytuacjach konflikto-

¹⁸ B. Matyjas, *Oryginalność systemu prewencyjnego św. Jana Bosko*, w: *Książki Bosko i jego system wychowawczy*, J. Niewęglowski (red.), Warszawa 2000, s. 85.

wych, a także pewną elastyczność w programowaniu. Wśród zalecanych środków oddziaływania wychowawczego wymieniał ks. Bosko regulamin, polecenia, kary, nagrody, wypowiedziane sądy przez wychowawcę po to, aby młody człowiek mógł zaspokoić dwie fundamentalne potrzeby: działanie z wolnego wyboru i potwierdzenie własnej tożsamości. Ze strony wychowawcy posługiwanie się rozumem, nakładało na niego obowiązek ciągłego kształtowania w sobie postaw odpowiedzialnych i dojrzałych. Kierowanie się rozumem w procesie wychowania oznaczało zaufanie w dobrą wolę młodego człowieka i w jego naturalny instynkt, zmierzający do wyboru dobra. W metodzie wychowawczej ks. Bosko rozum stanowił czynnik fundamentalny i nieodzowny. Jego uwzględnienie gwarantowało prawidłowy rozwój osobowości wychowanka. Prezentowaną zasadę rozumności odnieść należało nie tylko do edukacji, ale także do krytycznego osądu własnego życia i odnalezienia harmonii między czynem i myślą wychowanka¹⁹.

Obok rozumu w procesie wychowania niezbędna jest obecność religii. Według ks. Bosko religia powinna „wychowywać-ewangelizując” i „ewangelizować-wychowując”. Stanowi ona zasadniczy i niezastąpiony składnik w proponowanym procesie wychowania. Uwzględnienie zasady religijności, będącej zasadniczą motywacją i celem wychowania, miało na uwadze ukształtowanie dobrego chrześcijanina oraz jego zbawienie. Spośród licznych środków wychowawczych szczególną uwagę należało przypisać katechezie, której nigdy nie powinno się pomijać, a przede wszystkim uczestnictwu

¹⁹ A. Paszek, *Rodzina w myśli i praktyce pedagogicznej św. Jana Bosko*, w: *W służbie rodzinie. Księga pamiątkowa na cześć księdza profesora doktora hab. Józefa Wilka SDB, długoletniego kierownika Katedry Pedagogiki Rodziny w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, red. R. Bieleń SDB, Warszawa 2000, s. 149-150.

w sakramentach świętych zwłaszcza Eucharystii i spowiedzi. Ks. Bosko wskazywał także na rolę modlitwy w życiu wychowanka i wychowawcy²⁰.

Zasadą uzupełniającą zarówno rozum, jak i religię stanowiła miłość wychowawcza, która oznaczała poszanowanie osoby wychowanka, jego poznanie, rozumienie, życzliwość oraz dostrzeganie istotnych potrzeb. Zasada miłości wyrażała się między innymi w braku stosowania nadzoru, kontroli czy stosowaniu kar wobec wychowanka. Nakładała na wychowawcę obowiązek wychowywania w atmosferze miłości a także posiadaniu przez niego takich zalet jak: zaufanie do młodzieży, tolerancja, takt pedagogiczny, autorytet i religijność. Wychowawca według św. Jana Bosko winien być „ojcem i nauczycielem młodzieży”. Dla ks. Bosko wychowanie było zawsze sprawą serca. Zastosowanie zasady miłości wychowawczej nakładało stałą współpracę wychowawcy z wychowankiem, określaną w systemie prewencyjnym jako asystencja. Asystencja wyrażała się poprzez aktywny udział wychowawcy w procesie wychowawczym. Przejawem tej aktywności były prowadzone rozmowy indywidualne i kierownictwo duchowe, mające na celu zapobieganie i eliminowanie wszelkiego zła. Te formy oddziaływania pedagogicznego miały zastosowanie również po ewentualnym popełnieniu jakiegokolwiek błędu²¹.

Należy zauważyć, że św. Jan Bosko tworząc system wychowania korzystał z ogromnego bogactwa Kościoła, a przede wszystkim z doświadczenia św. Karola Boromeusza i rozwijanej przez niego działalności oświatowej, następnie odwoływał

²⁰ J. Niewęglowski, *Charakterystyczne cechy wychowania w stylu ks. Bosko*, w: *Książka Bosko i jego system wychowawczy*, J. Niewęglowski (red.), Warszawa 2000, s. 183-184.

²¹ Tamże.

się do dobroci i cierpliwości stosowanej w pracy wychowawczej przez św. Franciszka Salezego oraz nawiązywał do troski o młodzież z jaką kierował się św. Filip Nereusz. Dewizą pedagogiczną św. Jana Bosko było powiedzenie: „W miarę możliwości zrobić coś dla chłopców opuszczonych, używając wszelkich środków i sił, aby stali się dobrymi chrześcijanami i uczciwymi obywatelami w życiu społecznym”²². W tym też celu zakładał ks. Bosko oratoria, szkoły niedzielne, dzienne i wieczorowe, laboratoria przyuczające do różnych zawodów, kolegia, konwikty, ośrodki misyjne i hospicja²³. Wszystkie te dzieła zakładane były po to, aby dobrze przygotować młodzież do życia w społeczeństwie w duchu wiary katolickiej oraz wychować młodzież na „uczciwych obywateli i dobrych chrześcijan”²⁴.

4. Realizacja wychowania młodzieży w duchu św. Jana Bosko

System prewencyjny ks. Jana Bosko kładł przede wszystkim nacisk na profilaktykę, zapobieganie i przyjazne zaufanie. Na szczególne podkreślenie zasługuje w nim nowe podejście do wychowanka, który nie był biernym odbiorcą, lecz aktywnie rozwijającą się jednostką. To on miał się odtąd znaleźć w centrum procesu wychowania. Natomiast przełożony-wy-

²² J. Bosko, *System prewencyjny w wychowaniu młodzieży*, w: *Współczesny wychowawca w stylu ks. Bosko. Materiały z sympozjum z okazji 100-lecia pracy Salezjanów w Polsce. Katolicki Uniwersytet Lubelski 16-17. 04. 1998*, red. J. Wilk, Lublin 1998, s. 218.

²³ *Historia wychowania*, t. 2, Wiek XIX i XX, red. J. Draus, R. Terlecki, Kraków 2005, s. 63-64.

²⁴ J. Bosko, *System prewencyjny w wychowaniu młodzieży*, s. 218.

chowawca powinien pozostawać w bliskiej relacji z wychowankiem, co z psychologicznego punktu widzenia okazało się cennym działaniem, gdyż młody człowiek potrzebuje ze wszech miar relacji z dorosłymi i ludźmi z autorytetem²⁵. Potrzebuje ich jednak nie okazjonalnie lecz systematycznie i w sposób odczuwalny. Ks. Bosko w relacji z młodzieżą liczył się z nią i szanował, a przede wszystkim otaczał wszystkich swoich podopiecznych chrześcijańską miłością. Odsuwał od siebie wszelką sztywność, surowość i stosowanie kar. Stawiał na wychowanie w wolności, w którym górę brało pozytywne i przyjazne podejście do wychowanka. Czymś zupełnie nowym w proponowanym systemie wychowania było zwrócenie uwagi na rodzinną atmosferę wychowania. Za wszelką cenę starał się stworzyć dla swoich wychowanków miejsce na wzór prawidłowo funkcjonującej rodziny²⁶. Miłość, będąca istotnym elementem systemu prewencyjnego, kazała zbliżyć się wychowawcy do podopiecznego w duchu braterstwa, poszanowania, życzliwości i utwierdzania w dobru²⁷. Ks. Bosko starał się zawsze postrzegać dobro w każdym człowieku twierdząc, że ewentualne jego złe czyny są następstwem negatywnego wpływu środowiska, w którym przebywa i wzrasta. Wychowując młodego człowieka trzeba umieć dostrzegać w nim dobro i ukierunkować go w taki sposób, aby rozwijał w sobie potencjalne możliwości likwidacji zła. Szczególną rolę w tworzeniu środowiska wychowania odgrywała organizacja czasu wolnego i zaangażowanie wychowanków w zabawę, rozrywkę i hu-

²⁵ A. E. Szoltysek, *Teleologia wychowania chrześcijańskiego według św. Jana Bosko*, w: *Książki Bosko i jego system wychowawczy*, s. 96-97.

²⁶ A. Paszek, *Rodzina w myśli i praktyce pedagogicznej św. Jana Bosko*, w: *W służbie rodziny*, R. Bieleń (red.), Warszawa 2000, s. 150.

²⁷ B. Matyjas, *Oryginalność systemu prewencyjnego św. Jana Bosko*, w: *Książki Bosko i jego system wychowawczy*, s. 87.

mor. Wymienione formy aktywności według ks. Bosko stanowiły dobry sposób eliminacji negatywnych myśli i działań, przyczyniając się do ogólnego rozwoju fizycznego oraz służąc dobrze budowaniu relacji z rówieśnikami²⁸.

Przyglądając się działaniom wychowawczym ks. Jana Bosko należy zauważyć u Niego integralne podejście do wychowania i wychowanka. Dlatego też obok wychowania w duchu Ewangelii i Eucharystii oraz Kościoła nie zapominał Twórca systemu prewencyjnego o tym, że jego wychowankowie są obywatelami państwa. Ścisłe więc i umiejętnie łączył różne kwestie, mając zawsze na uwadze ukształtowanie dobrego chrześcijanina i uczciwego obywatela. Ks. Bosko konsekwentnie dążył w całej swojej pracy, poprzez stosowane metody, do zrealizowania założonego celu. Jako kapłan troszczył się szczególnie o wychowanie religijne swoich wychowanków, przypisując ogromny udział religii w kształtowaniu pełnego obrazu człowieka. Swoim wychowankom proponował systematyczne, codzienne odczytywanie fragmentów z Pisma Świętego, twierdząc, że słowo Boże ukazuje wychowankom pozytywne wartości i motywuje ich do dobrego działania. W postępowaniu z młodymi zawsze wzorował się na Chrystusie, który wielokrotnie w swoim ziemskim życiu z troską odnosił się do każdego człowieka, pouczając go i przebaczając a także wskazując mu jaką podążać ma drogą²⁹. W procesie wychowania chrześcijańskiego młodzieży nigdy nie można pominąć katechezy. Ks. Bosko był zwolennikiem katechezy systematycznej, jednak duże znaczenie przypisywał także katechezie przygodnej, realizowanej w różnych okolicznościach, mającej na celu zawsze zarówno wychowanie w wierze i ufno-

²⁸ Tamże, s. 86.

²⁹ M. Majewski, *Elementy metodyki pedagogiczno-katechetycznej w ramach systemu prewencyjnego św. Jana Bosko*, Kraków 1972, s. 52.

ści Bogu, jak i na uczciwych obywateli³⁰. Nauczając o katechezie podkreślał ważną i nie do zastąpienia rolę katechety, który winien wprowadzać Ewangelię w życie. Ks. Bosko proponował również, aby katecheta odnosił się zawsze przychylnie do całokształtu współczesnych zagadnień i ludzi, wśród których żyje, ich zainteresowań i dążeń oraz do świata. Katecheta pełniący rolę pośrednika między Bogiem a wierzącymi, powinien wyróżniać się głęboką miłością, a jego praca winna opierać się na zaufaniu, miłości i stwarzaniu odpowiedniej atmosfery wychowawczej. Pełniąc rolę opiekuńczą, kierowniczą i inspirującą powinien stawać się „bratem i przyjacielem dla swoich wychowanków”³¹.

System prewencyjny św. Jana Bosko również w dzisiejszych czasach, kiedy coraz częściej powraca się do pedagogiki personalizmu, znajduje zastosowanie, ciesząc się dużym zainteresowaniem. Dostrzega się, że wychowanie w duchu ks. Bosko jest kontynuowane w licznych placówkach wyznaniowych, przez szkoły prywatne i niekiedy publiczne, zwłaszcza poprzez katechizację dzieci i młodzieży. Zasady wypracowane przed ponad stu laty wcale się nie zdezaktualizowały, lecz wciąż okazują się aktualne i skuteczne. I chociaż świat obecnie funkcjonuje zupełnie inaczej niż w XIX wieku, kiedy żył i działał Święty z Turynu, wiele problemów, dotyczących człowieka i ludzi młodych nie udało się wyeliminować i wciąż budzą one niepokój odpowiedzialnych za dzieło wychowania. Stąd też propozycja systemu wychowania młodzieży ofiarowana Kościołowi i społeczeństwu przez ks. Bosko ma swoje ponadczasowe treści i wartości. Jest ona nadal bardzo żywa

³⁰ B. Matyjas, *Oryginalność systemu prewencyjnego św. Jana Bosko*, s. 90-91.

³¹ Zob. M. Majewski, *Elementy metodyki pedagogiczno-katechetycznej w ramach systemu prewencyjnego św. Jana Bosko*, s. 77-79

i skuteczna, i dlatego mogą z niej skorzystać wszyscy odpowiedzialni za dzieło wychowania młodych, będących przyszłością rodzin, społeczeństwa i Kościoła. Szczególnymi adresatami systemu prewencyjnego są rodzice, nauczyciele, wychowawcy chrześcijańscy i duszpasterze.

Aktualność systemu prewencyjnego podkreślił bardzo wyraźnie św. Jan Paweł II w przesłaniu skierowanym do Salezjanów z okazji 100-lecia wspomnienia śmierci Założyciela. „Po dziś dzień urok świętego Jana Bosko, przyjaciela młodzieży, porywa młodzież najróżniejszych kultur na całym świecie. Niewątpliwie jego orędzie pedagogiczne wymaga pogłębienia, przystosowania oraz umiejętnej i odważnej odnowy ze względu na zmieniony kontekst społeczny, kościelny i duszpasterski. (...). Jednak istota jego nauki pozostaje; specyfika ducha, intuicja, jego styl i charyzmat nie tracą znaczenia, bowiem wywodzą się z transcendentnej inspiracji pedagogii Boga”. Papiież dalej konstataował: „Jest jeszcze jedna racja ciągłej aktualności św. Jana Bosko. Uczy on bowiem, jak łączyć trwałe wartości Tradycji z *nowymi rozwiązaniami*, aby twórczo stawiać czoło pilnym potrzebom i problemom: nie przestaje on być mistrzem także w naszych czasach, proponując nowe wychowanie, które zarazem jest twórcze i wierne. (...). Być wychowawcami dochowującymi wierności tradycji, a równocześnie – jak on – wrażliwymi na niezliczone potrzeby współczesnej młodzieży, i aby w jego spuściźnie odnaleźć przesłanki, które także dzisiaj pozwolą dać odpowiedź na jej trudności i oczekiwania”³².

³² *List Ojca Świętego Jana Pawła II do umiłowanego syna Egidio Vignano przełożonego generalnego Towarzystwa Salezjańskiego w setną rocznicę śmierci św. Jana Bosko*, w: *Współczesny wychowawca w stylu księdza Bosko*, s. 244-246.

Podsumowanie

Dokonując refleksji nad metodą wychowawczą św. Jana Bosko nie można trwać jedynie w zachwycie nad tym szczególnym stylem, który kazał świętemu Wychowawcy zbliżyć się do każdego wychowanka, by być z nim i uczestniczyć w jego codziennym życiu, z całkowitym zainteresowaniem się jego sprawami³³. Trzeba zaznaczyć, że dzisiaj każdy wychowawca musi wypracować osobisty styl kontaktu międzyosobowego, który pozwoli mu przybliżyć się do młodego człowieka i być obecnym wśród ludzi młodych. Stąd konieczna jest nowa interpretacja systemu prewencyjnego dostosowanego do aktualnych wymagań i problemów młodzieży. Z pewnością niezbędnym zadaniem w pracy wychowawczej jest ciągle pogłębianie wiedzy pedagogicznej zarówno tej teoretycznej, jak i praktycznej, ułatwiającej zwłaszcza bezpośredni kontakt z młodym człowiekiem. Ksiądz Bosko jako charyzmatyczny wychowawca uczył w pierwszej kolejności: „Być zawsze dla młodych, dalej - iść ku młodym i wreszcie - być wśród młodych”. Okazuje się, że zaproponowany przez Niego sposób bycia i postępowania z młodymi tak naprawdę nigdy nie stracił i nie straci na aktualności. Szczególnie przypomniana przez Niego zasada miłości wychowawczej, którą kierował się na co dzień, pozwala w obecnych czasach wychowawcom wiernie wypełnić powierzoną im misję i nieść skuteczną pomoc wychowankom³⁴.

Ks. Jan Bosko doskonale wiedział, że wychowanie ma przenikać całego człowieka, jego wolę i uczucie oraz powinno

³³ A. Paszek, *Wyjście do młodzieży warunkiem aktualizacji systemu prewencyjnego*, w: *Ksiądz Bosko i jego system wychowawczy*, s. 304.

³⁴ Tamże, s. 304-305.

zmierzać do kształtowania przekonań, skłonności i zachowań, ułatwiając w ten sposób podjęcie człowiekowi decyzji etycznych, społecznych i kulturalnych. Wiedział również, że ma ono prowadzić ku wzrostowi w człowieczeństwie i przyłgnięciu do Chrystusa. Tak pojmowane wychowanie obejmowało rozwój ludzkiego ciała i ducha. Pozwalało wejść w braterską relację z innymi ludźmi oraz osiągnąć ostateczne i transcendentne przeznaczenie, do którego człowiek w istocie samej jest powołany przez Boga. Zaproponowana koncepcja wychowania ks. Jana Bosko przypomina współczesnym wychowawcom również jakże ważną prawdę, że skuteczne wychowanie musi obejmować całego człowieka we wszystkich jego wymiarach oraz że nie można nigdy istoty ludzkiej redukować do materii i potrzeb materialnych oraz mierzyć jej wartość wskaźnikami ekonomii³⁵.

Słowa kluczowe: wychowanie chrześcijańskie, rozwój, młodzież, prewencja, św. Jan Bosko, wychowawca, wychowanek

Christian Education of Youth on the example of the preventive system of St. John Bosco

The concept of Christian education proposed by the Church corresponds to human nature and allows its full development especially through the focus on the relationship with God. All undertaken educational activities within the Church have always aimed at shaping human personality with a view to its supreme goals and the most important aspirations of society. In

³⁵ Tamże.

her educational activity the Church has always been taking much care of young people as it has been evidenced by her extensive teaching and undertaken numerous pastoral initiatives.

The preventive system elaborated by St. John Bosco, which arose from the pastoral and educational work among the abandoned youth of Turin, was given by the Saint as an effective and proven system of youth education. The article is dedicated to the education of youth according to the principles of the preventive system. It turns out that the created over a century ago system based on the triad: reason, religion and love still applies to educational practice of the Church and the work of Father Bosco has still been continued in a number of religious institutions as well as private schools and sometimes in public ones.

Keywords: christian education, development, youth, prevention, St. John Bosco, teacher, pupil.